pašnjaku koji je ograničen veličinom i količinom trave, može se napasati ograničen broj stoke (npr. svako kućanstvo po jednu kravu). Ako netko od domaćina teži maksimaliziranju koristi i smatra da na pašnjaku ima trave za još jednu kravu, svi ostali koji su vjerovali u njegovo poštenje bit će prikraćeni. Ako bi i ostali tako razmišljali te povećali broj krava za trećinu, polovinu ili 100%, u tom slučaju ne bi više bilo dovoljno trave za sve krave (str. 375). To se može primijeniti i na ribarstvo i oceane, atmosferu pa čak i na nacionalne parkove. Ovaj pojam metaforički upozorava na problem ograničenih svjetskih resursa i na njihovo nejednako iskorištavanje.

Uz pojmove se također nalaze oznake u obliku strelice (→) koje upućuju na druge pojmove s kojima je natuknica povezana u smislu stjecanja šireg znanja i bolje razumijevanja konteksta pojma. Nakon objašnjenih pojmova nalazi se vrlo opširan popis korištene literature. Posebnu kvalitetu djelu daje vrlo velik broj postojećih rječnika, leksikona, ali i izvorne literature koju je autor koristio prilikom izrade *Leksikona socijalne ekologije*. Postoji i popis imena s pripadajućim stranicama na kojima se ona spominju te kazalo pojmova poredanih po abecedi s pripadajućim stranicama na kojima se nalaze. Na samom kraju *Leksikona* stoji kratka bilješka o autoru i njegovom bogatom doprinosu znanstveno-istraživačkom području sociologije i socijalne ekologije.

Leksikon socijalne ekologije predstavlja vrlo važan doprinos na znanstvenom planu jer je predmet socijalne ekologije svakim danom sve značajniji, s obzirom na suvremene aspekte zagađenja i ugrožavanja održivosti razvoja na Zemlji (npr. problemi prenapučenosti Zemlje, klimatske promjene, ekološke katastrofe, predviđanja velikog broja ekoloških izbjeglica u bliskoj budućnosti, ratova za vodu u 21. stoljeću i tako dalje). Čini mi se da će značaj ove discipline s godinama biti još veći te će ovaj leksikon postati temelj znanstvenog i stručnog diskursa socijalne ekologije kao prvenstveno sociologijske discipline, ali i mnogo šire.

Melita Varga

Lynette Šikić-Mićanović
SKRIVENI ŽIVOTI
Prilog antropologiji ruralnih žena
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 2012., 173 str.

Životna iskustva ruralnih žena rijetko su predmet teorijskih promišljanja i empirijskih istraživanja u hrvatskoj antropologiji i sociologiji. Stoga je knjiga *Skriveni životi. Prilog antropologiji ruralnih žena* pionirski rad u područjima ruralnosti i roda, no treba istaknuti da ova knjiga ne utire nove staze samo tematski, već pomiče granice i u drugim aspektima znanstveno-istraživačkog rada. To je evidentno u svakom od sedam poglavlja ove knjige u kojima Lynette Šikić-Mićanović svojim minucioznim analizama svakodnevnih života, percepcije i subjektivnih iskustava šezdeset i sedam žena (i četrnaest muškaraca) iz šest sela u Vukovarsko-slavonskoj županiji (Gunja, Bošnjaci, Drenovci, Posavski Podgajci, Rajevo Selo, Račinovci) prezentira vlastitu rigoroznu znanstvenu disciplinu, (auto)refleksivnost i uistinu raskošnu antropološku imaginativnost.

U prvom poglavlju pod nazivom „Rod i ruralnost“ autorica prezentira strukturu

knjige te detaljno i precizno tumači i definira temeljne pojmove – rod, ženstvenosti i muškosti, ruralnost te ruralne rodne studije. U fokusu znanstveno-istraživačkog interesa i propitivanja su ženski identiteti u ruralnom kontekstu, odnosno subjektivne predodžbe, iskustva i prakse ruralnih žena, pri čemu je istaknuta distinkcija između ruralnih žena i seoskih žena. Ulaskom u ruralni svijet autorica propituje načine na koje obiteljske konstrukcije ruralnih ženstvenosti utječu na formiranje ženskih identiteta, odnosno kako sociokulturna očekivanja utječu i oblikuju samopercepciju žena. Svoju teorijsku poziciju autorica bazira na postmodernim i poststrukturalističkim premisama, pa za nju ruralno društvo nije danost, već socio-kulturni konstrukt u koji se učitavaju i iz kojeg se iščitavaju različita značenja i vrijednosti. Kako se te konstrukcije odražavaju na rodne identitete? Lyn Šikić-Mićanović ističe da iskustvo bivanja ženom (kao i bivanje muškarcem) nije homogeno, već je „kompleksno, dvosmisleno i fluidno", pri čemu se eksplicitno odbacuju „totalizirajuće tvrdnje" o muškoj supremaciji i ženskoj subordinaciji (str. 12). Rod nije „stabilan, fiksiran i binaran entitet", već društveni proces pa ga već samim time karakteriziraju relacionalnost i dinamičnost te povijesna, socio-kulturna i socio-politička specifičnost (str. 17). Dakle, ženstvenost(i) i muškost(i) su društveni konstrukti, oni nisu „nešto što jednostavno postoji; to je ono što se čini", prakticira i permanentno ponavlja u želji da se izvodi ispravno i dolično (str. 19). Jedan od ciljeva ove knjige bio je detaljno propitati što u ruralnom prostoru znači biti dobra, „prava", idealna žena. Potrebno je naglasiti da, promišljajući tradicionalne ženske identitete i rodne performanse, autorica u ruralnim ženama ne vidi „pasivne žrtve patrijarhalnih struktura", već prepoznaje i pokazuje „njihovu moć djelovanja i kreativne načine na koje u često teškim okolnostima preuzimaju nadzor nad svojim životom" (str. 13).

U drugom poglavlju, „Metodološka razmatranja", autorica prezentira metodološke pristupe (pozitivistički i kvantitativni, hermeneutički, feministički, postmoderni i poststrukturalistički) primjenjivane u dosadašnjim ruralnim studijama te skicira njihove doprinose razumijevanju dinamike ruralnih života. S obzirom na ciljeve studije, a u skladu s „humanističkom vizijom antropologije" (str. 30), ova je studija utemeljena na kvalitativnim metodama (promatranje uz sudjelovanje, intervjui) pri čemu autorica promišlja etičke aspekte kvalitativnog istraživanja te jasno naznačuje prednosti, ali i neodstatke kvalitativnih metoda.

Za Šikić Mićanović terenski rad nije samo profesionalni, znanstveni pothvat već „iskustvo koje mijenja život i koje istraživačima nudi priliku da procijene i neke aspekte vlastita života te ispitaju u kojoj mjeri nužno utječu na njihova istraživanja" (str 12). U trećem poglavlju, „Osobno i etnografsko sebstvo" autorica argumentirano dokazuje da posvećivanje pažnje osobnim iskustvima, mislima i osjećajima nije izraz narcizma, egzibicionizma ili znanstvene neutemeljenosti jer su osobna iskustva, misli i osjećaji istraživača(ice) „važan i dostupan izvor etnografskih podataka" (str. 49). Naime, iznimno je važno da istraživač(ica) promisli „svoju ulogu u društvenom svijetu koji istražuje" pri čemu sebe treba „istaknuti kao utjelovljeno, situirano i subjektivno sebstvo" (str. 49-50). Drugim riječima, istraživač(ica)

nužno utječe na oblikovanje istraživanja, ali i na podatke. Stoga Šikić Mićanović bez zadrške progovara o vlastitom identitetu i svojoj pozicionalnosti koju oblikuje nekoliko krucijalnih identifikatora. Ona je žena, feministica, bjelkinja, dvojna državljanka, supruga, slavonska snaha, majka… Upravo su joj neki od tih identifikatora (supruga, majka…) pomogli ne samo da se tijekom terenskog istraživanja uklopi u seoski život, već joj je na temelju njih bilo olakšano početno prihvaćanje u sredini u koju je došla. Autorica iskreno govori o vlastitim istraživačkim usmjerenjima, osobnim iskustvima koja su je potaknula da se bavi upravo konstrukcijama ruralne ženstvenosti. Naglašena refleksivnost i znanstvena hrabrost očituju se u opisima dilema, izazova i osobnih propitivanja s kojima se susretala tijekom terenskog rada, a koji su nužni „kako bismo se otvorili prema novim oblicima situiranog znanja" (str. 130) i neočekivanim temama, kako bismo napravili eventualnu reviziju istraživačkih planova… Tim promišljanjima uloge, pozicije i (ne)uklapanja istraživača(ice) tijekom terenskog istraživanja, Lynette Šikić-Mićanović definitivno otvara nova tematsko-problemska područja u hrvatskoj antropologiji i sociologiji.

Središnje pitanje poglavlja „Rodne vrijednosti i stavovi: između tradicije i suvremenosti" jest *je li do snaženja tradicionalnih uloga, vjerovanja i praksi u ruralnim područjima došlo zbog retradicionalizacije koja je tijekom 1990-ih obilježila hrvatsko društvo ili su ona oduvijek bila tradicionalna?* Iako se bavi mikro razinom, autorica ne zanemaruje važnost i utjecaj tendencija i procesa na makro razini. Da su rodne ideologije i prakse u istraživanim selima oduvijek bile tradicionalne dokazuju obrasci stanovanja, obrazovni nivo žena i stavovi prema zapošljavanju. Zbog dominantno patrilokalnih obrazaca stanovanja žene zauzimaju podređenu ulogu u obiteljskoj dinamici novog kućanstva te usvajaju nova pravila i nova očekivanja koja se primarno odnose na uloge majke i kućanice. Žilavost i perzistencija tradicionalne rodne ideologije i praksi jednim dijelom proizlaze iz niske obrazovane razine i malih profesionalnih ambicija, zbog čega su mogućnosti za profesionalnu promociju, neovisnost i emancipaciju ovih žena značajno reducirane. Niski stupanj obrazovanja ruralnih i seoskih žena autorica povezuje s tradicionalnom rodnom socijalizacijom, tradicionalnim praksama te idealima ženstvenosti. Dominantna ruralna kultura ženski identitet veže uz domaćinstvo i zajednicu, odnosno uz skrb za druge. Autorica detaljno analizira aspekte svakodnevnog života ovih žena s naglaskom na rodno pozicioniranje, poželjne i prestižne rodne idetitete i društvene uloge te njihovu stabilnost tijekom vremena. Istraživanje je pokazalo da pozicioniranje nije fleksibilno te da ostavlja jako malo prostora za odstupanja od normi i očekivanja. Naime, već od najranije dobi djevojčice su inicirane u svijet tradicionalnih visoko cijenjenih ženskih praksi i uloga, pri čemu je dom glavna sfera stjecanja kućanskih i majčinskih vještina. Međutim, kodovi i značenja internalizirani u kontekstu doma prepoznaju se i u javnoj sferi. U transmisiji ruralnih rodnih normi i praksi krucijalnu ulogu imaju (starije) žene u obitelji, pri čemu su evidentni dvostruki standardi za kćeri i sinove. Neprilagođavanje i odstupanje od prihvatljivog izvođenja ženstvenosti kritizirano je i sankcionirano diskvalificirajućim etiketama. Usprkos malobrojnim pro-

gresivnijim tonovima, dominantni ideal ženstvenosti kojem teže mnoge sudionice istraživanje jest dobra domaćica, majka i čuvarica morala. Upravo ova posljednja uloga povezana je s vrlo jakim utjecajem Katoličke crkve, koja također promovira i afirmira tradicionalne uloge žene. Duboka i fiksna podjela rada između žena i muškaraca rezultirala je „sveobuhvatnom segregacijom spolova" evidentnom u svakom aspektu svakodnevnog života (str. 82). Tek je jedna ispitanica napravila iskorak iz ove rigidne rodne matrice izvodeći ženstvenost na ne-tradicionalan način. Jedan od važnih elemenata „činjenja" ili izvođenja ženstvenosti jest zabrinutost za vlastiti izgled. Za razliku od medijski promoviranih ideala vitkosti, u slavonskom ruralnom prostoru su povećana tjelesna masa i zaobljenost znaci poželjnosti, fizičke snage, ali i kulinarske vještine. Evidentirana je raširenost posta i apstinencije kao jedne od aktivnosti vezanih uz žensku ulogu „nositeljica tradicije".

Rodna podjela poslova u seoskim/ruralnim kućanstvima utemeljena je u kulturi. U petom poglavlju pod nazivom „Značenja, prakse i učinci kućanskog rada" razmatrana su i propitana značenja koja kućanski posao ima za osobe koje ga obavljaju, pri čemu autorica uzima u obzir važnost konteksta obavljanja rada i pitanja moći te utvrđuje utjecaj angažmana u kućanskim poslovima na blagostanje žena. U ruralnim se zajednicama kućanski rad, u skladu s tradicionalnom rodnom ideologijom koja dom kodira kao „prirodno" žensko mjesto, smatra isključivo ženskim poslom. Za Lynette Šikić-Mićanović neplaćeni kućanski posao je rad koji, s jedne strane, proizvodi dobra i usluge, a s druge strane reproducira rodne asimetrije i priječi rodnu jedankost. Usprkos važnosti i značaju ovog rada, on se u odnosu na proizvodni rad koji se obavlja u formalnoj tržišnoj ekonomiji, vrednuje kao nebitan, nevažan i manje vrijedan. Čak i ako je zaposlena i ima neovisan vlastiti prihod, dominantnom i primarnom ulogom ruralne žene ostaje njezina uloga majke i dobre kućanice, čime ona osigurava i svoju moralnu superiornost. Dakako, kućanski rad je i sredstvo povećanja/smanjenja blagostanja (materijalnog, psihološkog, emocionalnog) unutar obitelji, što u konačnici utječe i na širu zajednicu. Za većinu ispitanica vođenje kućanstva je „izvor zadovoljstva, samopoštovanja i dostojanstva" (str. 94), odnosno dio je „činjenja 'prave ženstvenosti'" (str. 107). I žene i muškarci ulogu kućanice smatraju poželjnom, dok se zapošljavanje izvan doma smatra inkompatibilnim s predodžbom idealne i uzorne žene. U svijetu ruralnih žena majčinstvo je „izvor osobnog ispunjenja" (str. 100). U skladu s katoličkim uvjerenjima, „djeca su razlog za brak" i jamstvo trajnosti bračnog saveza. Majke moć dobivaju preko sinova, kroz njih stječu kontrolu i poštovanje u obitelji, a kada se obitelji pridruži snaha majka zadobiva dominantnu poziciju. Ženski neplaćeni kućanski rad nije vremenski ograničen, orijentiran je na potrebe drugih, najčešće je neodgodiv i ženama ne ostavlja ni previše izbora ni slobodnog vremena. Ruralne žene ne samo da održavaju obiteljske i rodbinske veze, već u periodima kriza postaju krucijalna potpora obitelji i zajednici. Kućanski poslovi utječu na profesionalne putanje žena koje su često fragmentirane. Samo je četvrtina sudionica istraživanja bila zaposlena u formalnom sektoru. Nezaposlenost izrazito negativno utječe na moć, socijalni

život žena, ekonomski status, blagostanje općenito. Društveni procesi u ruralnim kontekstima ograničavaju osobni i profesionalni razvoj žena, a zbog nedostatka kulturnih zbivanja i rekreativnih sadržaja može se govoriti o svojevrsnoj „ruralnoj monotoniji" (Haugen & Villa). Autorica ističe emancipacijski karakter slobodnog vremena jer upravo kroz rekreacijske aktivnosti žene dovode u pitanje rodne stereotipe i posvećuju se „muškim" aktivnostima.

Namjera šestog poglavlja, „Doprinos žena ruralnom razvoju", jest pokazati ulogu žena u ruralnim prostorima i prepreke koje ih ometaju da se angažiraju u razvoju svojih zajednica (na primjer, težak pristup raznim formama kapitala, dominantna ruralna rodna ideologija…), no istaknut je i neiskorišteni potencijal ovih žena – organizacijske vještine, koordinacija, adaptacija – koji do posebnog izražaja može doći u novim sektorima (na primjer, u agroindustriji, turizmu, zaštiti okoliša…).

S obzirom da svojim istraživanjem pokazuje kako su upravo ruralne i seoske žene najnepovlaštenija skupina u stanovništvu (str. 132), Lynette Šikić-Mićanović u posljednjem poglavlju knjige pod nazivom „Zaključci i prijedlozi" skicira niz prijedloga i inovativnih praksi – u sferi obrazovanja, mobilnosti i slobodnog vremena – koje bi omogućile razvoj potencijala i povećale kvalitetu života ruralnih žena te im osigurale vidljiviju i važniju poziciju u ruralnom razvoju i poljoprivredi.

Na liniji postmodernističkog promišljanja autorica kaže da je njezina interpretacija tek „jedna od mnogih mogućih interpretacija" života ruralnih i seoskih žena (str. 128). Međutim, tematikom ovog istraživanja, teorijskom impostacijom i nadasve inovativnim metodologijskim pristupom Lynette Šikić-Mićanović je pomaknula granice u hrvatskoj antropologiji i sociologiji. Pokazujući plodotvornost postmodernih, poststrukturalističkih i feminističkih pristupa, knjiga *Skriveni životi. Prilog antropologiji ruralnih žena* daje dublji uvid u anatomiju ruralne svakodnevice te omogućava akademskoj zajednici da osluhne marginalizirane i dosad nečujne glasove ruralnih žena. Ova studija, s jedne strane, omogućava sveobuhvatnije razumijevanje raznolikosti ženskih iskustava, a s druge strane potiče na daljnja teorijska, metodologijska i empirijska propitivanja ruralnosti i roda, ali i na kreiranje rodno senzibiliziranih ruralnih politika.

Marija Geiger Zeman

Frédéric Monneyron i Antigone Mouchtouris (ur.)
POLITIČKI MITOVI
TIM press, Zagreb, 2012., 180 str.

Društvene i humanističke znanosti jedan od trajnih izazova nalaze u odgonetanju sličnosti i razlika, rezova i kontinuiteta koji postoje između tradicionalnih i modernih društava. Pitanje o ulozi političkih mitova koje postavljaju znanstvenici različitih disciplina naći će svoje mjesto u toj raspravi. No izučavanje političkih mitova u suvremenim društvima nije tema koja se lako nametnula znanstvenoj analizi. Jedan od bitnih tumača mitova o državi, Ernst Cassirer, priznao je da je u jednom razdoblju svoga života bio među onima kojima se priča o političkim mitovima činila tako smiješnom, ludom i besmislenom da ih i nije ozbiljno shvaćao. Da se, ipak, radi o